

Оригиналан научни рад

УДК 316.75:2(497.11) ; 2-79 ; 279
ГЕМ 76 (2012), 61–86*Данило Трбојевић*

**ПОСЛЕДИЦЕ НЕСТРУЧНОГ ПРИСТУПА ПРОБЛЕМУ
„НОВИХ РЕЛИГИОЗНИХ ПОКРЕТА“
Секте и насиље у Србији**

Апстракт: Рад обрађује тему секти у Србији, односно повезаност деловања секти и насиља. Насиље везано за секте није искључиво једнострано нити је узрок деловања једне стране, већ је последица међудруштвених односа. На примерима других држава и периода ширења параноје од секти или сатанизма, показано је колико медији и псеудонаучници могу да утичу на повећање насиља усмереног против секти али и секти према друштву, иако оно првенствено не проистиче из теологије одређене верске заједнице. На примеру Србије, анализирам једну псеудонаучну књигу, затим новинарски приступ проблему, као и проблем медијске нестручне интерпретације проблема секти, односно повезаности секти и насиља.

Кључне речи: *секта, друштво, насиље, Србија, псеудонаука, медији, полиција, нови религијски покрет*

Секте и насиље

Феномен нових религија, малих религијских заједница, нових религијских покрета или, како се у медијима ове организације најчешће класификују, *секти* већ деценијама је важно поље истраживања друштвених научника.¹ Термини *секта* или *култ* представљају научне термине које

¹ Johan Galtung, Religions Hard and Soft, *Cross Currents* 47, Winter 1997–98; Philip Jenkins, *Mystics and Messiahs: Cults and New Religions in American History*, New York: Oxford Univer-

означавају социјалну организацију, верска учења, распрострањеност, и друге параметре који се везују за рад НРП-а.² Акроним НРП користим уместо термина *секта*, јер се он све чешће користи у новијој стручној литератури, али и да бих избегао конфузију у терминологији, која зависи од контекста истраживања, периода истраживања, али и од тога да ли је текст везан за европске или америчке ауторе.

Основна питања на која су прва истраживања феномена НРП-а настојала да дају одговоре углавном су била везана за проблем дефинисања и класификације организација, да би осамдесетих и деведесетих година многи друштвени научници истраживали девијантно друштвено понашање и насиље као последицу деловања НРП-а. Специфичност оваквог односа друштва према НРП-има јесте у томе што је он углавном проистекао из медија и популарне, а не научне литературе. Нека од истраживања су била заправо подстакнута медијским кампањама које су периодично покретане током осамдесетих година 20. века, нарочито у Америци. Теме које су обрађиване биле су везане за сатанизам, култ, секту, насиље, секс, жртву, итд.; дакле, термини и појмови који су најчешће спајани у један исказ, и, на тај начин, у медијима дефинисали природу одређеног покрета. Друштвени научници разних профила и мотива истраживали су повезаност тврдњи и представа које су пласиране друштву. Представе о сектама или култовима као предзнацима сатанизма и синонимима за опасност, учиниле су да друштво препознаје сваку нетрадиционалну цркву или мању религијску организацију као опасну, што је имало за последицу ширење хистерије и паничног страха од сатаниста. Овај феномен хистерије посебно је био заступљен у Америци седамдесетих и осамдесетих година 20. века.

Медији и филмска индустрија пригрлиле су теме које су изазивале страх али и интересовање грађана, и то експлоатацијом параноје користећи обиље чланака, емисија или филмова у којима је тема била 'претња сатаниста, култова смрти, и секти које су дошле на америчко тло из далеких, непознатих крајева'. Разумљиво, многе научне студије које се баве проблемом НРП-а и насиља показују да је насиље најчешће било реципрочно. То значи да је насиље било делом изазвано односом друштва према НРП-има, што кроз активности индивидуа, што кроз активности субкултурних група или чак антикулт група које се 'боре' против утицаја и 'опасности' које секте представљају за заједницу. Овакав однос пасивног али трајног анимозитета има за последицу стварање климе узајамне нетрпељивости и антагонизма. Треба имати на уму да чланови друштва који припадају некој малој религијској заједници или секти најчешће потичу из друштва у којем

sity Press, 2000; John Lofland, *Doomsday Cult*, New York: John Wiley & Sons, Inc., 1978; John Lofland, *Protest: Studies of Collective Behavior and Social Movements*, New York: Transaction Publishers, 1990; Rodney Stark, *The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation*, Berkeley: CA: University of California Press, 1985.

² Нови религијски покрет(и).

се огранак или центар те секте налази, тако да су и сами врло свесни антагонизма и анимозитета. Поред верника, истакнути припадници секти, односно верници на вишим положајима, реагују, по правилу, на одређени начин када су угрожени или када су претње уперене против саме организације и њених чланова. Претња обично бива наметнута путем одржања континуитета насилних сукоба између двеју страна, или између више оваквих догађаја који су се збили у кратком временском периоду односно на једном делу територије. Даље, ово за последицу има илузију свеprisутности претње за 'цркву' или, с друге стране, за заједницу у којој секта делује.

Овим желим да истакнем да 'претњу' коју НРП представљају за заједницу најчешће пласирају медији жељни сензационализма, као и нестручни новинари, полицајци или људи из неке друге професије који себи приписују стручност у проучавању секти. Ово не значи да не постоје организације овог типа које су имале криминалне испаде или учења, али је њих доста мање од броја који обично приказиван у медијима. Сама чињеница да овакве теме покрећу медији и људи који нису стручни, а лажно се представљају као стручњаци, утиче на климу у друштву, које не само да отежава друштвеним научницима да истражују ове феномене,³ већ утиче и на повећање како броја насилних конфликта спољне заједнице с члановима неког НРП-а, тако и на промену дискурса унутар неког НРП-а. Последице таквих процеса се могу видети у више сценарија – од затварања цркве за спољно друштво (што ствара проблем за друштвене научнике) до насилног одговора на анимозитет како у сектама тако и у друштву (екстремни примери су Аум Шинрикио, Храм народа, Врата раја, итд.).⁴ Разумљиво, ове две опције су само најмање екстремна и најекстремнија реакција секте према спољном друштву. Постоје разне фазе постепеног затварања, селидбе, конфликта, масовног напада на друштво које може предузети неки НРП, или долази чак до аутодеструкције чланова унутар неке секте. Када се нека секта затвори, што настаје као последица притиска друштва, научници не могу да истраже позадину сукоба и открију да ли тај НРП представља реалну претњу.

³ За више информација о овим темама види: Peter Clarke, *New Religious Movement in Global Perspective: A Study of Religious Change in the Modern World*, London, New York: Routledge, 2006.

⁴ Види: David G. Bromley, Gordon J. Melton, *Cults, Religion and Violence*, Cambridge University Press, 2004. Постоји огроман број секти које основе за своја учења вуку из хришћанства, ислама, хиндуизма, па све до екстремних форми антихришћанства или сатанизма. Овде поново треба нагласити да су чланови одређене секте припадници друштва у ком се секта налази. Високи представници унутар секте или 'цркве' могу бити из истог друштва или придошлице из региона из ког секта и њено учење потичу. Посебни су случајеви секти или како их на западу називају 'култова' које карактерише харизматични вођа и његови следбеници. У сваком случају, друштвени контекст у ком се секта налази и из ког долази пресудан је за међусобне односе и реакције.

Развој НРП-а у Америци и примери насиља везаног за секте

На територији Америке експанзија „нових религиозних покрета“ траје у две фазе од 19. века па до средине 20. века.⁵ Развој и сагледавање оваквих религиозних пракси можемо поделити у две фазе: фазу ширења НРП-а у Америци од краја 19. века до средине 20. века и фазу развоја НРП-а од касних 60-их година 20. века до данас. У првој фази развоја НРП-а у Америци крајем 19. века секте су се развијале на самој територији Америке, нпр. мормони и Јеховини сведоци. Потом, на тло Америке су долазиле секте које су базу свога учења имале у мистичним хиндуистичким или будистичким идејама и филозофијама, нпр: трансцендентална медитација, Друштво Сатја Саи Баба, Покрет Махер Баба, итд.⁶ Рани период развоја првих НРП-а у Америци обележили су конфликти изазвани неслагањем друштва с учењима секти, али и због начина на који су конципирани у том периоду као нешто 'другачије' или 'страно'. Постојали су случајеви екстремних конфликта али и прихватања НРП-а у Америци. Екстреман је пример конфликта америчког друштва и мормона, те њиховог прогона средином и крајем 19. века, док се пример прихватања учења и присуства цркве може наћи у примеру муноваца (Мунова црква) 50-их година 20. века у Америци.⁷ У Америци су прве деценије развоја НРП-а биле деценије промене друштвеног дискурса према 'другачијем', али и према религиозности унутар мултикултуралног друштва.

У првој фази ширења НРП-а на тлу Америке, било је много сукоба између две стране. Сукоби и неприхватања нису били специфични само за Америку,⁸ али је експанзија НРП-а у овој држави трајала деценијама, тако да

⁵ Christopher Patridge, *Enciklopedija novih religija*, Zagreb: Lijevak, 2005, 14–24.

⁶ Christopher Patridge, *op. cit.* 304–417.

⁷ Christopher Patridge, *op. cit.* 71–74.

⁸ Да се не би стекао утисак да је насиље друштва према секти и обрнуто специфично само за Америку, наводим пример бахаизма. Ова секта броји пет милиона следбеника, настала је у Персији (Иран) у 19. веку, тачније 1850. године. Оснивача религије Баба, погубила је персијска власт како би угушила његов реформаторски покрет, а 1853. године његов наследник бива послат у затвор у Техерану, да би 1868. године њега и његове присталице власти протерале у Палестину. Постоји много сличних примера у којима су нарочито у секуларним друштвима покретачи или чланови оваквих покрета били убијани или протеривани (Christopher Patridge, *op. cit.*, 131–134). У периоду 1933–1945. године, немачки нацистички режим је на силу послао велики број Јеховиних сведока у затворе, а касније и у логоре за масовно уништење. У Уганди (Африка) је 2000. године убијено око 900 чланова Покрета за обнову десет божјих заповести. Власти верују да су те људе убиле вође организације због претњи напуштања групе које су стигле од многих бивших чланова, и то након што су дали организацији новац и материјална добра, а неки чак и своје куће. Све то се десило након неуспелог доласка Бога или Девике Марије до верника 31.12.1999. године, како су то вође покрета предвиђале. Види: Massimo Introvigne, *There is no place for us to go but up, New religious movements and violence*, NRM Conference Mexico, 2001.

се временом и друштвени дискурс везан за секте мењао у односу на друштвени или политички контекст.

Друга фаза развоја НРП-а у Америци још је израженије повезана с политичким контекстом, мултикултурализмом, па чак и с популарном културом. Америка је крајем 60-их година била у рату с Вијетнамом. Поред рата, Америка се суочавала и са социјалним проблемима попут незапослености и растућег бунта код младих. Врхунац бунта америчка омладина је доживела у хипи-покрету, који је представљао 'ослобађање' младих од строгих традиционалних вредности и оснивање друштва унутар друштва, које је свој идентитет заснивало на истраживању и усвајању разних нових (посебно неуобичајених) идентитета. Са експанзијом источњачких гуруа и секти у Америци, многи хипици прихватају елементе учења и филозофије разних група и НРП-а. Цео период експериментисања с музиком, начином живота, идеологијом слободне љубави и алтернативне спиритуалности увео је америчко друштво у доба када се чинило да су насиље или зло елементи прошлости.

Снове о другачијем свету, без насиља и пуном љубави, које су развијали хипици, прекинуо је догађај који се одиграо 8. августа 1969. године. Америку је шокирала вест да је у Лос Анђелесу, у ноћи између 8. и 9. августа, убијено неколико људи. Међу жртвама овог свирепог убиства налазила се и Шерон Тејт, жена холивудског режисера Романа Поланског. Кривце је убрзо ухапсила полиција, и препознала их као чланове 'Менсонове фамилије' или 'Менсоновог култа'.⁹ Ова група представљала је комуноу налик многим другим хипи-комунама које су практиковале експериментисање с дрогама, слободном љубави и идејама везаним за спиритуалност по узору на источна или езотеричка учења. Констатација да је реч о култу, а не о некој обичној злочиначкој организацији, покренула је многа питања и још више претпоставки. Захваљујући медијима, цео свет је чуо за Чарлса Менсона и његове групе, које су га пратиле као месију. Након ових догађаја, креће талас параноје везане за култове смрти у Америци, а Менсон постаје симбол зла, харизматичног вође, и особе која је кроз манипулацију људима створила опасан култ. Иако Менсонова породица није практиковала учења сатанистичке цркве у социолошком и научном контексту, многи аутори су ову групу препознали као сатанистичку, између осталог и због изјава који су чланови Менсонове групе давали након хапшења (након убиства).¹⁰

Наравно, ове тврдње покренуле су дебате о присуству сатанистичких култова налик Менсоновом широм Америке, и ускоро су сви слични догађаји

⁹ У Америци се, поготово у медијима, термин *секта*, који се претежно користио у Европи, замењивао термином *култ* (енг. *cult*). Разумљиво, то нису били веберовски социолошки термини за означавање развоја НРП-а. Термин који су медији користили након догађаја везаних за Менсонове групе означавао је нешто опасно и мистично.

¹⁰ Када га је Фруковски (једна од жртва – прим. аут.) упитао ко је и шта жели, Вотсон (један од убица, члан Менсонове групе – прим. аут.) одговорио је: „Ја сам ђаво и обављам ђавољи посао.“

или убиства били приписивани 'сатанистима'. Убрзо, америчко друштво а посебно медији карактеришу већину чудних или мистичних организација као девијантне или опасне. Може се рећи да је у медијима, популарној култури и филму све до данас Породица Менсон остала у Америци симбол популарне културе, опасности харизматичног вође и насиља. Сам Чарлс Менсон, харизматични вођа култа, данас има прилично чудну улогу у америчкој поп култури, као симбол зла али и манипулације. Више десетина музичких група у Америци или свира неку од Менсонових песама или користи неке од његових текстова које је написао у затвору.¹¹

Ова група, па и сам Чарлс Менсон, постали су симболи зла спроведеног кроз езотерију, мистику и ритуале. Чињеница је да су ове околности, тј. повезаност Менсонове комуне с мистичним учењима, одиграле важну улогу не само у конципирању ове групе већ и у конципирању многих других организација које су практиковале слична 'егзотична', страна спиритуална или филозофска учења. Медији су одиграли посебно важну улогу у редефинисању дискурса везаног за 'чудно' или непознато, када се ради о новим религијама или сектама. Захваљујући сензационалистичким медијским приказима проблема сатанизма, култова смрти и сличних новорелигијских концепата, америчко друштво је убрзо развило страх од нове претње – претње од секти. Током осамдесетих година речи *секта* или *култ* везивале су се, између осталог, за употребу дрога, насиља и отуђења од друштва.

Ипак, Породица Менсон не представља случај који је покренуо лавину научних истраживања о опасностима које прете од насилних секти, али је важна као пример утицаја медија и популарне литературе, који путем олаког, сензационалистичког и нестручног тумачења утичу на стварање нових дискурса везаних за страно, другачије, непознато и опасно. Ови нови дискурси у зависности од контекста могу даље за последице имати смањење прага толеранције друштва, али и повећање ирационалног конципирања 'других' путем неке врсте масовног страха или параноје.

'Џонстаун ефект', медији и 'култ параноја'

Догађај који је покренуо масовно научно и медијско интересовање за проблем секти није био ни први ни последњи случај сукоба НРП-а и друштва, али је био један од најтрагичнијих. 'Џонстаун'¹² означава догађај у ком

¹¹ Најпознатије групе које су подржале Чарлса Менсона свирајући његове песме јесу Guns N' Roses, Merylin Manson, исп. http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Manson#Tate_murders.

¹² Пример Џонстауна се наводи, јер је вероватно најпознатији пример ескалације насиља између друштва и секте, и случај који је покренуо лавину питања, теорија и покрета за испитивање околности оваквих случајева. Нећемо га анализирати посебно као што је то

је трагично настрадало неколико стотина чланова секте Храм народа, коју су чинили следбеници харизматичног вође Цима Цоунса.¹³ Пре сукоба с полицијом, Цим Цоунс је имао веома повољну медијску слику у Америци као наочит поглавар псеудохришћанске заједнице. Овај човек није био само харизматичан унутар сопствене организације, већ га је и шире друштво препознало као доброг говорника и вођу. Можда је баш због ове чињенице трагичан епилог конфликта између Храма народа и америчких агената толико шокирао америчку јавност. С друге стране, ова заједница је била псеудохришћанска налик на многе друге у Америци, тако да није била перципирана на начин на који су то били покрети чија су се учења и праксе заснивале на источњачком мистицизму или учењима.

Иако је пре и после трагедије у Цонстауну било трагичних догађаја који су у медијима и научним студијама везивани за утицај 'опасних секти', случај Цима Цоунса покреће највећу лавину не само научних и медијских спекулација о овом и сличним случајевима, него и реакцију друштва на 'девијантне, и деструктивне' групе, која је оличена у оснивању разних 'култ-авернес' и 'антикулт' организација.¹⁴ Основна истраживања везана за секте бавила су се присутношћу и бројношћу оваквих организација, али и природом и врстама истих. Харизматичне вође су приказиване као једна од специфичности ових организација, али и као највећа претња која усмерава дејства и односе између секте и друштва. Друштво, медији и новинари су окарактерисали као пресудну апсолутну моћ која се заснива на харизми вође. Тиме је претња од секте и идеја да покретање насиља зависи од воље једног члана – вође, постала општеприсутна. Наравно та истраживања и прилози нису били на нивоу данашњих сазнања о утицају друштвених односа на организацију НРП-а и процеса које промене истих покрећу.

Лорн Досон наводи да до непријатељства унутар групе или непријатељства које је окренуто ка споља долази када се доведе у питање легитимност харизме или ауторитета вође.¹⁵ Будући да сваки харизматични вођа конструише своју харизматичну традицију, тај процес траје и није базиран само на харизми. Досон је истраживао однос између харизме и насиља у НРП-има, и закључио је да више фактора утиче на финални исход. Како Досон наводи, није довољна само харизма (попут случаја Цима Цоунса и, на пример Давида Кореша) да би покрет попримио насилне тенденције које делују унутар организације или које су усмерене према друштву.¹⁶ Другим речима, довођење у питање доктрина и идеја чланова групе такође може довести до стварања осећаја угрожености унутар саме секте, што може за последицу имати отуђење или сукоб

случај са остала четири примера. Може се приметити да је Цонстаун пример унакрсних размена анимозитета на релацији држава – секта – друштво.

¹³ Christopher Patridge, *op. cit.* 74.

¹⁴ Massimo Introvigne, *Brainwashing, career of a myth in the United States and Europe*, CENSUR, 2003.

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ *Ibidem*

с друштвом.¹⁷ Бромли истиче да насиље може бити изазвано интерним односима, односима у самој секти, или екстерним факторима, тј. када друштво показује анимозитет према секти, или пак постоји комбинација ових чинилаца. Овај догађај је заправо покренуо неку врсту друштвеног одговора на претњу која је уз помоћ медијске интерпретације развила осећај директне угрожености како појединца тако и друштва у целини. Контраодговор на претњу „опасних култова“ били су, с једне стране, антикулт покрети у разним научним и ненаучним конгресима везаним за опасност од секти и начина на који човек може да се заштити од њих.

Ејлин Барке дели организације које прате рад секти „cult-watching groups“ на пет категорија:

1. групе које се баве ширењем свести о НРП-у у друштву;
2. контракулт групе;
3. групе које се баве изучавањем секти;
4. групе за људска права и слободе;
5. групе које бране секте.¹⁸

Постојале су и антикулт групе које су се бавиле борбом против деловања секти. Контракулт групе нису исто што и антикулт групе, у истом смислу као што атеизам није исто што и антитеизам. Прве покушавају да утичу на чланове да напусте секту, или покушавају да ’депрограмирају’ бивше чланове, који су по њиховом мишљењу жртве ’испирања мозга’, док друге директно делују против рада одређених секти, што понекад резултира правним или насилним разрачунавањем између чланова антикулт друштава и секти.

Други талас односно покрет усмерен ка представљању опасности од секти и култова био је везан за медије који су више стављали акценат на приказивање секти као опасности, него што су покушавали да друштво упознају с природом и учењима истих. Већи број медија је имао сензационалистички приступ, те су зато представљали да је опасност много већа него што је то у реалности била, што је наравно имало за последицу повећање интересовања за проблем, али је утицало и на развој страха од сатаниста.

У Европи су антикулт покрети настали почетком 70-их година 20. века. АДФИ¹⁹ и друге сличне групе су имале ненаучни и неемпиријски приступ. У Европи је деловало много мање секти него у Америци, али је било догађаја који су пажњу јавности скренули на проблем насиља везаног за секте. Неколико чланова секте Соларни храм извршило је самоубиство 1994. године у Швајцарској и Канади. Ово се поновило 1995. године у Француској и 1997. године у Квебеку.²⁰ Након ових догађаја поновио се амерички сценарио који се огледао у настанку антикулт друштава и изражене улоге медија у погоршању

¹⁷ David Bromley, Gordon Melton, *op. cit.* 58, 84.

¹⁸ Massimo Introvigne, *op. cit.*

¹⁹ Association for the Defense of the Families and the Individual – највећи француски, а вероватно и европски антикулт покрет.

²⁰ Massimo Introvigne, *op. cit.*

ситуације. Медији су на захтев АЦМ-а²¹ и сличних антикулт организација почели да емитују мноштво емисија које су наводно разоткривале секте и указивале на опасност од секти.²² Медијска кампања утицала је на развој „етно-дефиниција“²³ које по Масиму Интровињу представљају покушај да се на ненаучни начин објасни неки феномен или да се стекне веће знање о истом, те да се тако реше одређени легални, политички или социјални проблеми унутар одређеног друштва.²⁴ Проблем је био у томе што је у том периоду било много покушаја дефинисања који нису били засновани на ранијим научним или стручним истраживањима, што је довело до великог броја различитих дефиниција, али и приступа у изучавању секти као феномена.

Аутори који су се бавили истраживањем насиља или сукоба везаних за НРП-е, покушавали су да дођу до одређених „шаблона“, тј. законитости. Будући да су се та упоређивања свела на неке универзалне шаблоне који су касније оповргнути, постало је јасно да се не може гледати само секта ван друштвеног контекста. Ниједна секта као ни антикулт друштво нису успели да се на неки начин инкорпорирају у државне институције и да на тај начин добију право да санкционишу противника. Највећи успех антикулт покрета је био у томе што су кампањама успели да наметну своје дефиниције секти и да истакну симболе који су пежоративно означили „секташко“ („Brainwashing“) деловање и секташку природу. Бромли наводи неколико фактора који су утицали на погоршање односа друштва и секти:

1. Раст броја секти и сразмеран пораст броја конфликтних ситуација.
2. Мобилизација и радикализација секти и антикулт организација.
3. Утицај треће стране.
4. Утицај више страна (паралелне кампање), које су утицале у различитим конфликтима истовремено, што је довело до тога да се развију проблеми „опасних секти“ („Cult problem“), као и проблем права на практиковање сопствене религије („Religious repression problem“).²⁵

Бромли је отишао корак даље и најконкретније и најпрактичније анализирао развој елемената који су иницирали насилно одвајање од друштва. Он је одредио четири фазе односа између државе и секте, односно секте и друштва, које претходе нечему што он назива *драматичним расплетом* односно насилним епилогом ове врсте анимозитета. Драматичном расплету претходе: „латентна тензија“, „рађајући конфликт“ и „интензивирање конфликт“.²⁶ Суштина анализе, односно фаза које је Бромли приказао, била је да се покаже да су сви конфликти унутар самих секти, секте и друштва/државе и обрнуто последица друштвених односа или, како је то наведено раније,

²¹ Anti Cult Movement

²² Massimo Introvigne, *op. cit.*

²³ *Ibidem*

²⁴ *Ibidem*

²⁵ David Bromley, Gordon Melton, *op. cit.* 2–10.

²⁶ David Bromley, Gordon Melton, *op. cit.* 11–37.

унутрашњих или спољашњих фактора. Ови фактори, у ствари, чине суштинску овога рада будући да сматрам да нестручан приступ проблему секти или сензационалистичка тенденција медија могу да имају за последицу смањење прага толеранције у друштву и избијање насиља с континуитетом.

У Европи постоје слични проблеми који су везани за секте и насиље, као и за друштвено конципирање истих. На међународној конференцији о истраживању религије, одржаној 2003. године у Виљнусу (Литванија),²⁷ Арунас Пескаитис²⁸ указао је на проблем дефинисања НРП-а и представљања секти у литванским медијима. Аутор се највише осврће на медијску злоупотребу овог проблема, манипулацију унутар нестручне, псеудонаучне заједнице, као и на редефинисање самог термина (*секта*) у тим круговима. Термин *секта* се не употребљава као социјални термин који означава врсту религиозне организације,²⁹ већ има пежоративан призив који утиче на његово даље конципирање. Пескаитис наводи да речи нису само речи, већ да носе и одређену слику везану за предмет о коме се прича, оне означавају и обележавају. Даље, Пескаитис наводи да постоје и „бабарога речи“ („Boggi-words“), чија је функција да уплаше, наметну друштвену контролу или зауставе социјалне односе које описују.³⁰ У традиционалним друштвима све што одступа од устаљених традиција дефинише се као 'страно' и 'опасно'. Термин *секта*, по тој логици, означава групу која се одвојила од прихваћене религијске традиције и због тога је маргинални феномен, тј. нешто изопштено. За секте се, дакле, везују тенденције ка опасној, насилној природи, религиозне перверзије, оргије, убиства, перверзан начин живота, итд.³¹ Будући да се овакве групе сагледавају као део исте маргине, сваки случај сукоба неке групе с друштвом приписује се универзалној природи сличних група. Секте се поистовећују с ауторитарношћу, фашизмом, радикализмом, и сл. Званичне цркве такође посматрају НРП-е као потенцијално опасне уљезе, који

²⁷ Што се литванских медија тиче термин *секта* се користи у разноликом дијапазону, а понајмање у стручном контексту. Пескаитис напомиње да сам термин у медијима може да значи разне ствари будући да се користи без адекватне теоријске подлоге. Направићу краћи приказ радова и чланака који најбоље осликавају контекст у ком се термин *секта* користи. Ево наслова неколико текстова који су изашли у литванским медијима: Лаикиноји Состине, „На удару секти“, 1999; Лиетувос Рзас, „Секте вам испирају мозак и чисте цепове“, 1999; „Секташи тероризују аеокине“, 1999; *Република*, Миндаугас Пелецкис, „Чланови секти се боре са зависношћу од дроге, завођењем речима“, 2002. Исти аутор је радио неколико чланака на сличну тему, у којима се дотакао баптиста, методиста, пентакосталаца, Харе Кришне, итд., које све карактерише као *секташе*. У чланку овог аутора под називом „Секте воде децу у летње кампове без надзора“, индиректно се намеће питање већ у наслову: „Ко ће ово спречити?“. Наиме, овај наслов имплицира: 'Секташи на силу одводе неку децу у кампове. Секте су зле'; „Religion and Democracy: an Exchange of Experiences Between East and West“, Censur international conference, Vilnius, Lithuania 2003.

²⁸ Психолог, мастер студија религије.

²⁹ Malkom Hamilton, „Vilsonova tipologija“, *Sociologija religije*, Beograd: Clio, 2003, 386; види „Врсте верских организација“ у истој књизи, 378.

³⁰ Massimo Introvigne, *op. cit.*

³¹ *Ibidem*

прете да уздрмају традиционални поредак вредности. Једна од дистинкција између секте и цркве је та што се у цркви човек роди, а члан секте се постаје придруживањем, црква представља врсту музеја чувара традиције, док секта представља уљеза у традиционалном друштву.³²

У истим друштвима, речи као што су „нова спиритуалност“, „Њу Еџ“ или „индивидуална религиозност“ имају нешто бољу конотацију од оних учења и организација које су окарактерисане као *секте*.³³ Начин на који се дефинишу неке организације и њихова учења директно утиче на однос друштва према њима. У зависности од односа друштва према НРП-у можемо наслутити и промену односа НРП-а према друштву, што се немали број пута показало као критичан обрт који је за последицу имао сукобе. Насиље као последица у неким примерима није било последица религијских већ друштвених односа који су били поремећени, и то највише због друштвене представе о некој религијској заједници или појединцима који су препознати као странци односно опасност. Арунас Пескаитис као епилог научне расправе о погрешном дефинисању НРП-а указује на два могућа излаза из ове ситуације: или да се термин трајно повуче из употребе или да се већ постојећи термин употребљава искључиво за деструктивне и опасне секте, будући да ту конотацију данас повлачи са собом.

Проблем дефинисања и ненаучни приступ феномену секти у Србији

На релативно малом географском простору Балкана преплићу се разне културне и религиозне традиције. Србија није изузетак, нарочито када се ради о религији. Многи аутори који су се бавили феноменом религиозности на овим просторима³⁴ указују на еклектичну природу народног хришћанства, тако да поред паганизма, у Србији данас имамо и оно што би етнологзи назвали „народном религијом Срба“ или „народним православљем“. Другим речима, у српском друштву данас влада помало парадоксално стање у погледу конципирања хришћанства. Главни разлог за ово је тај што се вековима

³² Massimo Introvigne, *op. cit.*

³³ Massimo Introvigne, *op. cit.*

³⁴ Види: Dušan Bandić, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Beograd: Biblioteka XX vek, 1990; Dušan Bandić, *Narodna religija Srba u 100 pojmova*, Beograd: Nolit, 1991; Веселин Чајкановић, *О српском врховном Богу*, Beograd: Српска краљевска академија, 1941; Veselin Čajkanović, *Stara srpska religija i mitologija*, Srpska književna zadruga, 1995; Slobodan Zečević, *Kult mrtvih kod Srba*, Biblioteka „Vuk Karadžić“, 1982.

у српском народу многи обичаји прихватају или мењају и инкорпорирају у званичну хришћанску веру.

Од краја Другог светског рата па до касних 80-их година 20. века, 'Титова Југославија',³⁵ а у тој Југославији и Србија, бива подвргнута владавини Комунистичке партије. Једна од специфичности комунизма је и јасан антирелигиозан став, односно став против јавног практиковања религијских пракси. Након Титове смрти 1980. године и распада комунистичког система почетком 90-их година, СФРЈ, односно Србија, улази у бурно раздобље које је обележило цепање дотадашње СФРЈ и ратови. У следећих десет година, колико су ратови и немири на овим просторима трајали, долази до феномена који није специфичан само за ове просторе – долази до обнављања религиозности. Под овим подразумевам нову спиритуалност (и индивидуалну спиритуалност), паганизам (сујеверје, врачање, бели магови, и сл.) и повратак хришћанској традицији (православљу). Долази до експанзије разних врста видовњака, исцелитеља, пророка, самозваних белих и црних магова и сличних особа које су себи приписивали неку врсту моћи кроз онострано и спиритуално. У истом раздобљу већина становништва је на неки начин почела да се бави или да се интересује за нову спиритуалност, уз коју је комбиновала и елементе из православља. Дакле, паралелно с кризом у друштву некадашње Југославије, развиле су се нове институције, друштвени оквири, па и нови религијски покрети.

Како је растао број НРП-а и њихових чланова у Србији тако је сразмерно растао и број конфликта. Наиме, забележено је више самоубиства, пљачки, убистава, „ритуалних“ убистава, итд. који су приписивани деловању секти.³⁶ Чињеница је да је за време рата стопа криминала, убистава и пљачки била много већа него што је то била у мирнодопским условима, па се и број разних друштвених конфликта такође повећао. Такође је чињеница да се у исто време праг толеранције код људи смањило као последица лоших услова живота, ратног окружења, хиперинфлације, санкција, итд., тако да су били све учесталији конфликти између чланова одређених супкултура, навијача, панкера, 'денсера', хеви-металаца, итд. Другим речима у држави у којој је праг толеранције према непознатом или другачијем био снижен услед ратова и лошег положаја већине становништва, медији и псеудонаучници бавили су се темама за које се знало да ће заокупити пажњу читалаца и гледалаца.

Повећан број конфликта који се везују за секте је убрзо почео да пуни дневну штампу и часописе жељне сензације. Проблемом секти се нису бавили научници, у чије поље рада оне спадају, већ су се њима претежно бавили разни аналитичари, наводни стручњаци и припадници полиције. Због тога су готово све књиге о сектама у Србији написали бивши или актуелни чланови полиције или новинари. Већина књига о сектама писане су као нека

³⁵ Види: http://sh.wikipedia.org/wiki/Jugoslavija#Titova_Jugoslavija.

³⁶ Погледати књигу *Верске секте: приручник за самоодбрану* Зорана Луковића, поглавље под насловом „Искуства органа МУП-а Србије“, у коме аутор наводи неколицину примера насиља, криминала или смрти који су били повезани с деловањем неке од секти.

врста начина за упознавање са *опасностима* које секте носе. Поред дневних новина, грађани Србије су се упозnavали с проблемом секти кроз часописе као што су *Треће око* или *Зона сумрака*, али и преко телевизијских емисија као што је емисија „Црни бисери“. Гости који су интервјуисани углавном су били или припадници полиције који су говорили о опасности од секти или *жртве секти*, тј. бивши припадници секти и особе чији су сродници унутар неке од ових организација. Акцент је примарно био на *жртви*, што је даље упућивало на опасност од ових организација да би кроз исказе полицајаца грађани били упознати и са *свеприсутношћу* ове претње. Будући да сматрам да телевизијске и радио-емисије о деловању или проблему секти представљају посебно поље истраживања, у наставку рада приказаћу две популарне књиге, као и неколико примера новинских чланака о сектама.

Књига Зорана Д. Луковића *Верске секте, приручник за самоодбрану* – псеудонаучна анализа односа секти и насиља

Нећу радити приказ целе књиге, већ ћу укратко навести неколико чињеница које говоре о томе како је књига писана у псеудонаучном духу. Већ сам наслов књиге указује на одређену опасност (од верских секти), а израз „приручник за самоодбрану“ указује на реалност *опасности* и неопходност *самоодбране* од исте. Другим речима, књига је писана у духу антикулт или контракулт покрета. Чак и у овом случају, аутор може бити стручњак за НРП-е, мада то Луковић није.

Књигу су издале издавачке куће „Драганић“ и „Православна мисионарска школа“. Ако прочитамо књигу видећемо да се преплићу два приступа материји: један који је везан за криминалистику или претње које долазе од секти у оквиру важећих закона, као и други приступ који је проистекао из хришћанске перспективе и који сагледава секте као лоше и опасне појаве саме по себи. У уводу, између осталог, стиче се јасна слика о томе која је позадина и основна идеја аутора који је писао књигу. Наиме, књига је написана ради лакше „борбе“ против секти („зловрја“).³⁷ Ако поред приступа имамо у виду и рецензенте, јасно је да се не ради о научном штиву. Иако су особе које су учествовале у изради књиге у својим пољима деловања стручњаци, на пољу социологије или антропологије религије њихова стручност не може да се мери с друштвеним научницима.

Ево дела предговора (писао Вајо Јовић, протонамесник, старешина Православне мисионарске школе), који доприноси бољем разумевању става који се провлачи кроз целу књигу:

³⁷ Зоран Луковић, *Верске секте: приручник за самоодбрану*, Београд: Драганић, 2000, 288–331.

„Радосна нас осећања обузимају, пак, због тога што у нашем народу, Богу хвала, и у државочуварским органима постоје људи, озбиљни људи, озбиљни борци, који се супротстављају неистини, криминалу, деструкцији и тоталитаризму који доносе секташко семе зловерја.“³⁸

Исти аутор даље наставља: „Жртве секти су наши сународници и суграђани, заврбовани и изманипулисани људи, они су жртве, и према њима се не сме имати непријатељски и осветнички став.“³⁹ Кључни изрази у уводу су „жртве секти“, (’страно’ – прим. аут.) „секташко семе зловерја“, „крстосносни витез вере“, итд. Прилично је јасно како су подељене улоге у овој књизи: једни су криминалци, злочинци, манипулатори и наметачи *зловерја*, а с друге су стране они који се *боре* против њих као *крстосносни витезови вере*, ослободиоци и праведници, чији је циљ да избаве жртве секти из таме. Улоге су подељене на изманипулисане невинне жртве и праведне борце и осветнике, а да при том друштвени контекст није поменут. Наравно, логично је да ситуацију тако сагледавају представници Српске православне цркве, а на исти начин би секте окарактерисали и представници других званичних вера у Србији. До проблема долази, као што ће се у наставку овог рада видети, када неки припадници друштва, захваљујући оваквим цитатима, почну себе одређивати као витезове вере и правде насупрот уљеза, непознатог, нетрадиционалног и злог. Будући да овде лични став или опредељење аутора залази у псеудонаучни приступ, стиче се утисак да свако ко нађе за сходно да сам дефинише и конципира неку организацију или групу људи као опасне или манипулаторске, а да при том нема научних доказа, може на своју руку да бира начин борбе, јер себе сагледава као праведног осветника. У овоме му погодује друштвена клима, јер друштво такве поступке дозвољава а појединац само репродукује друштвено расположење према некој теми или проблему.

То је основна замерка приступу који књига има и стилу у ком је књига написана. Захваљујући нестручном приступу, сам проблем је уопштен преко популарне литературе. Тако настаје опасност да шире друштво конципира неки проблем преједностављено или погрешно. Овакве концепције и страх који из њих проистиче могу имати за последицу друштвено насиље. У уводу који је писао аутор, види се на који начин се дефинишу НРП-и и како се на своју руку ненаучно систематизују:

„Нису све те верске групе, секте по дефиницији. Негде је то гуру-покрет, негде психокулт, негде заиста секта, али ћемо ради лакше комуникације користити код нас одомаћен назив *секта*.“⁴⁰

Секта, *култ* или НРП јесу термини који се не користе олако, нити постоји одомаћен термин за исте. Наиме, мора се користити научно одобрен термин који не комбинује стандардне, већ укључује заједничке атрибуте, што

³⁸ Зоран Луковић, *op. cit.* 5.

³⁹ Зоран Луковић, *op. cit.* 6.

⁴⁰ Зоран Луковић, *op. cit.* 9.

овде није случај. Аутор на почетку покушава да наведе научне дефиниције појмова секта, црква и култ, али ни ту не успева да остане непристрасан:

„Рецимо да је у Конгресу државе Мериленду САД још седамдесетих година дата једна дефиниција култа: 'Култ је група или покрет, одана преко мере вођи или идеји, која користи неетичне манипулативне технике испирања мозга, да би усредредила чланство на ефикасније остваривање циљева својих вођа. У сваком случају, то су групе са екстремистичким циљевима и идејама.'“⁴¹

Прво, ово је дефиниција једне од педесет држава које чине Сједињене Америчке Државе; друго, дефинисана је у Конгресу осамдесетих година прошлог века, што је временски далеко од времена када је књига писана, а чак и тих осамдесетих су постојале социолошке дефиниције које су се могле цитирати. Треће и најважније, о циљевима и плановима ових група мора се говорити на нивоу појединачног примера, а не приписивати свима „екстремистичке“ циљеве и идеје. Треба још подсетити на то да се осамдесетих у Америци раширила параноја од сатанизма и култова смрти, што је на овај или онај начин утицало на пораст сукоба везаних за секте у овој држави.

Аутор даље напомиње како жели да у свом раду објасни начине на који секте *делују, врбују, иницирају и криптавају* нове *следбенике*,⁴² историјат настанка учења и деловања тих секти, и да да свој осврт на деловања хиндуистичких, синкретистичких и сатанистичких секти, с нагласком на „комерцијалне култове“, које наводи у посебном поглављу. Иако је аутор свој приступ усмерио на проблем секти које имају везе с криминалним активностима или сукобима, он уз то штуро и у кратким цртама описује историјат или теологију разних врста НРП-а, за шта треба много више простора. Ово није „велики залагај“ само за овог аутора, већ и за многе друге, па и за стручњаке који се иначе баве овом тематиком. Основни проблем, поред самог дефинисања секти, јесте онај везан за класификацију односно поделу секти. Луковић у књизи има своју поделу секти. Наиме, он их дели на:

1. псеудохришћанске секте
2. псеудохиндуистичке и далекоисточне секте
3. синкретистичке секте
4. сатанистичке секте.

Занимљиво је како аутор у дефиницији, рецимо, „синкретистичких секти“ наводи да су то секте које мешају учења „разних званичних религијских и јеретичких праваца, као и окултизма и магије. Многе од њих у себи садрже и елементе сатанизма, али смо их сврстали у групу и на место где оне сматрају да припадају, пошто уопште не прихватају да су делом и сатанистичке.“⁴³ Сатанистичке секте се обично саме по себи тако дефинишу, док се друге

⁴¹ Зоран Луковић, *op. cit.* 15–20.

⁴² *Ibidem*

⁴³ Зоран Луковић, *op. cit.* 20.

антихришћанске секте или секте које имају потпуно другачија учења од хришћанских обично другачије самоодређују. По ауторовој дефиницији, сатанистичке су готово све секте које су против хришћанског учења или имају елементе учења која су повезана с магијом или мистиком. Још једном, овакав став јесте разумљив као став припадника хришћанске цркве, али није стручан и утиче на погрешно конципирање секти као целине или посебних примера као опасних или злих. С друге стране, секте које су имале „псеудохришћанске“ идеје, односно идеје преузете из хришћанства а учествовале су у неком криминалном делу или насиљу, аутор карактерише као сатанистичке, иако оне то по својој теологији нису. Следећи пример говори у прилог овој критици.

Занимљив је и начин на који је аутор класификовао секте које су учествовале у криминалним радњама, убиствима или самоубиствима. Ови и слични догађаји везани за конфликте с државом или друштвом налазе се у поглављу о „сатанистичким сектама“. Такође, аутор не ставља секту Аум Ширикио у сатанистичке већ у синкретистичке због њиховог учења, занемарујући то да је та секта била повезана с бројним убиствима, киднаповањима, и на крају с пуштањем нервног гаса у подземној железници у Токију 90-их година 20. века. По истом принципу, свака од ових секти могла би се уклопити у неку другу класификацију, будући да су њихова учења била везана за хришћанске, далекоисточњачке или исламске традиције. Даље, аутор у делу о сатанизму меша одређене организације које по својим учењима не спадају у редове „сатаниста“, нпр. аутор под сатанистичким сектама наводи Међународно удружење вештица,⁴⁴ Храм народа, Лозу Давидову, Врата раја, Ред соларног храма, итд. Те организације нису организације са теологијом или праксом која се везује за сатанистичке секте. Међутим, оно што је аутора охрабрило да их смести међу „сатанисте“ вероватно је била чињеница да су све ове организације повезане са опасношћу и мистиком. Из овог следи да свако кршење хришћанског морала или државних закона дефинише секту као сатанистичку.

Луковић даље у књизи наводи и образац понашања, уколико се неке деси да му на врата дође мисионар неке секте, или да је у контакту с неким ко је бивши или актуелни члан секте. Аутор даје своје мишљење о начину на који треба реаговати у одређеним ситуацијама:

1. Како поступити? (при контакту с мисионаром секте)
2. Како да се понашате ако вам се неко од чланова породице налази у секти?
3. Како прихватити и како се понашати са својим дететом које је тек изашло из секте?⁴⁵

Још једном члан секте је препознат као *жртва* која је у овакву организацију *увучена* у тренутку наивности или рањивости. Аутор овде као да упоређује жртву секти са жртвом наркоманије где су улоге 'корис-

⁴⁴ WICCA

⁴⁵ Зоран Луковић, *op. cit.* 36–51.

ник дрога – дилер’ јасне, али је у примеру секте узрок нешто друго, а не сама дрога или дилер. По мом мишљењу, веома је важно истражити ако је неко у НРП-у, коју улогу тамо испуњава и који је то тип НРП-а. Аутори попут Аберли и Глока, наводе да секте деноминације и култови испуњавају одређене празнине код особе која у њима тражи употпуњење истих.⁴⁶ Као и код наркоманије, секта није узрок већ последица недостатка које припадништво секти задовољава. Ако бисмо сазнали шта је то што особи недостаје на друштвеном плану, лакше бисмо разумели ту особу или могли бисмо јој помоћи да задовољи своју потребу, пре него да је насилно или некако другачије убеђујемо у неисправност начина живота који води и њених личних избора. Сматрам да би овакав приступ дао одговор не само како се неко нашао у неком НРП-у, већ и зашто, односно који су мотиви припадника као некога ко има право избора, а ко се не посматра само као пасивна жртва.

Да би се потрудио да јасно укаже на опасност по појединца, породицу, државу итд., аутор у последњим поглављима представља „комерцијалне култове“.⁴⁷ По аутору, комерцијални култови су секте чији је циљ да униште живот појединцу, породици итд., на тај начин што од чланова праве робове који раде и зарађују за секту. Поново, секте чија учења можемо везати за неку велику светску религију бивају приказиване као комерцијални култови. То доприноси додатној конфузији у класификацији секти, будући да књига нема ни криминалистичку или правну поделу деловања, социолошку поделу организације, па ни научну поделу секти по теологији односно учењу.

Последње поглавље је насловљено „Секте и безбедност“.⁴⁸ У овом поглављу аутор приказује неколико примера насиља везаних за секте из архива МУП-а,⁴⁹ од 1991. до 2000. године. То је заправо и правац у ком је аутор, по мом мишљењу, требало да напредује и да конципира целу књигу. Сви случајеви из овог поглавља, по мишљењу аутора књиге, повезани су с деловањем неке секте. Повезаност са сектом аутор истиче у први план, и тако намеће ту везу као пресудну у кобном епилогу сваке приче. Као што сам и раније поменуо, више фактора чини друштвени живот сваког појединца, па је тако и у случају насиља или криминала. Аутор користи неке од елемената наратива ван контекста. Наводим следећи пример:

„1995. године, у Београду, у изнајмљеном стану на Звездари, младић стар 23 године извршио је самоубиство вешањем. Младић је имао пентаграм на врату, а оставио је поруку која је гласила: ’Враћам се кући.““

Аутор наводи да је младићево ментално стање вероватно било тешко, будући да је изгубио на ратишту и брата и оца, али да пентаграм на врату

⁴⁶ Погледати теорију аутора Аберли и Глока на тему функције религије, али и феномена култа, деноминације и секте, види: Malkom Hamilton, *Sociologija religije*, Beograd: Clio, 2003, 391–393.

⁴⁷ Зоран Луковић, *op. cit.* 280.

⁴⁸ Зоран Луковић, *op. cit.* 288.

⁴⁹ Министарство унутрашњих послова.

јасно указује на припадништво секти Црна ружа, Сатанини следбеници, Врата пакла или „некој неидентификованој сатанистичкој секти“.⁵⁰ Аутор није напоменуо колико је самоубиства у Београду било у периоду 1991–1995. године, па ни колики је однос оних који су починили самоубиство и припадали некој секти и оних који нису нигде припадали. Даље, немогуће је на основу једног универзалног симбола тврдити да је самоубица био пипадник или чак симпатизер било које сатанистичке или мистичке организације, јер таква тврдња није заснована на чињеницама већ на манипулацији чињеницама које су извучене из контекста. Младић је могао бити и припадник панк или хеви-метал супкултуре, или симпатизер магије, а да при том није у вези с било каквом организацијом те врсте.

Аутор даје пример члана секте Јеховини сведоци, који му је приликом једног испитивања комшилука, који је предузела полиција, а које је везано за пљачку у том насељу, одговорио: „Ја сам Јеховин сведок, ја не могу никад бити криминалац.“⁵¹ Луковић у даљем тексту показује како ово не мора бити правило. Да би то показао он наводи следећи пример: двоје младих адвентиста су искористили прилику да опљачкају стан богатог брачног пара, који су такође били припадници адвентиста. Десила се пљачка и једно лице је убијено.⁵² Аутор је овим примером хтео да покаже да су тврдње Јеховиних сведока само лични искази и да не морају бити правило, тј. да иако у учењу неке секте можда стоји да се чланови морају суздржавати од насиља или криминала, они ипак неретко долазе у сукоб са законом. Аутор је овим примером нехотице показао и следећу чињеницу. Наиме, као што се из примера види, није правило да сви чланови неке секте фанатично прате сва морална и друштвена схватања и праксе, што значи да идндивидуална одговорност и расуђивање постоји, макар у случају који је аутор одабрао.

У закључку књиге аутор каже следеће: „Пре свега треба реаговати сад и одмах. Не треба се питати ко је за шта крив, већ се треба питати ко шта треба да уради.“⁵³ Овде аутор наводи како би држава морала више да улаже у веронауку, здравство, да укида „источњачке“ и друге алтернативне методе лечења, те да би се морала законски санкционисати свака организација која има псеудоверски карактер, а угрожава, по ауторовом мишљењу, појединца, друге грађане или државу.⁵⁴ Овде се делимично слажем, будући да сматрам да свака организација или група која има псеудоверски или псеудонаучни карактер мора проћи институционални „филтер“, односно анализу деловања, учења као и анализу циља постојања. На тај начин, могуће је избећи било какав вид манипулације или деловања који користи лажну научну или стручну позадину. Такође, сматрам да поред социолошких и антрополошких анализа

⁵⁰ Зоран Луковић, *op. cit.* 305–306.

⁵¹ Зоран Луковић, *op. cit.* 315–316.

⁵² *Ibidem*

⁵³ Зоран Луковић, *op. cit.* 338.

⁵⁴ *Ibidem*

деловања или опасности од секти, треба писати и радове о истом проблему на које је примењен интердисциплинарни приступ. Што се ове популарне али ненаучне књиге тиче, понављам да би она била много вредније дело и скуп грађе за социјалне научнике када би се базирала на анализи проблема секти и насиља у Србији кроз криминалистички приступ и материјал прикупљен током полицијских увиђаја.

Књига Биљане Ђурђевић Стојковић *Исповест жртва секти* – ванконтекстуално тумачење симбола

Биљана Ђурђевић Стојковић је по професији новинарка. Њена књига такође спада у популарне ненаучне књиге које се баве проблемом секти, или још прецизније опасношћу које секте представљају као и искуствима жртва секти. Ову књигу нећу тако детаљно анализирати као Луковићеву, већ ћу уз помоћ неколико примера указати на приступ који се понавља током целе књиге. Није ми циљ да на примеру наратива ове књиге укажем на ненаучни приступ који ауторка користи, већ да укажем на начин на који се користе илустрације које су приказане потпуно ван контекста.

У уводу, ауторка истиче своју повезаност са „жртвама секти“ и њиховим породицама, и објашњава како је с многим бившим и садашњим члановима секти разговарала сатима и повезивала се с њиховим искуствима. Ова књига је, дакле, очигледно конципирана као колаж разних (лоших) искустава људи који су на неки начин били повезани с деловањем секти. Ауторка је одлучила да главни део књиге буде жртва, опасност, као и искуство везано за секте, тако да се њен рад своди на приказ грађе с овом тематиком. У књизи је избегнута замка дефинисања или класификације секти, што је на неки начин и захвалније будући да књига онда нема псеудонаучни карактер, који са собом повлачи и могућност критике.

Наслови поглавља односно примера имају називе који указују на опасност и дају злослутну ноту наративу. Целине се зову: „Луциферов син“, „У ватри пакла“, „У рајама Мунове секте“, „Оргије уз инцест“, „Вештице поново харају Европом“, итд.⁵⁵ Овакви наслови више одговарају неком хорор роману него књизи која приказује један друштвени проблем. Још једном, наслови само потврђују концепцију књиге, која би се могла поистоветити с концепцијом антикулт или контракулт покрета. Свака од прича има у просеку око три странице, а свака страница има по неку слику која илуструје наратив. Ауторка користи фотографије припадника супкултурних група или симбола који се везују за мистично, окултно или зло, како би нагласила опа-

⁵⁵ Види: Biljana Đurđević Stojković, *Ispovesti žrtava sekti*, Beograd: Narodna knjiga, 2002.

сност и злокобност покрета које описује. Следи неколико примера погрешног илустровања наратива, које за последицу има не само драматизацију текста, већ и погрешно конципирање тих симбола или супкултура уопште.

У причи „Менедерови пријатељи“⁵⁶ ауторка користи три илустрације:

(1) „SLAYER (убица) – омиљени графит сатаниста.“⁵⁷ Ауторка очито не зна да је *slayer* (слејер) један од најпознатијих хеви-метал бендова на планети. Овај бенд има култни статус међу милионима фанова у целом свету, због своје музике и провокативног изгледа. Иако су по стилу и избору симбола чланови ове групе били контроверзни осамдесетих година 20. века, они сами, као и највећи део њихове публике, немају никакве везе са сатанизмом, већ су повезани пре с бунтом и „анти“ ставом упереним против ауторитета и друштвених институција. Графит „Слејер“ стоји иначе уз натписе „metallica“ или „ac/dc“, и то су најчесталији метал-графит како у свету тако и код нас. Друга грешка, сама „сатанистичка црква“ презире рок или хеви-метал музику и пропагира слушање музике с оргуља, коју је свирао оснивач те цркве Шандор Ла Веј. Дакле, ове графите су исписали припадници хеви-метал супкултуре, а не Сатанине цркве. Поред тога, псеудосатанистички изглед карактеристичан је за неке подврсте хеви-метал покрета. Лого који је на графиту глобално препознатљив, а да није реч о фасцинацији убиствима или неким убицом већ музичком групом, носи натпис „Reign in blood“, што је назив најпознатијег албума групе Слејер. Постоје групе попут Мејхема, Дарк трона или Дарк фјунерала, чије су песме директно повезане са сатанизмом и антихришћанством, па су и њихове поруке више посвећене религији, тако да су и њихови „фанови“ више усредсређени на ту причу од „фанова“ Слејера, који је ипак глобално популаран бенд.

(2) Друга апликација представља два графита „Obituary“ и „Word hush“, а испод апликације је коментар ауторке: „Уобичајени сатанистички натписи који се читају у оку огледала.“⁵⁸ Прва грешка, *obituary* не значи ништа, јер је погрешно написан. С друге стране *obituary* у преводу с енглеског значи 'умрлица' и име је једне од најпознатијих група које свирају екстремнију подврсту хеви-метала – дет-метал. *Обичури*, на који се на графиту мисли (а графит је јасна копија логоа те групе), један је од бендова који су покренули први талас дет-метала на Флориди (САД) касних 80-их. Штавише, овај бенд је веома познат, а имали су и мноштво турнеја по целом свету. Важна чињеница везана за овај бенд је да се они тематски разликују од већег дела сличних група баш по томе што *не пропагирају сатанизам*. За разлику од група *Morbid angel*, *Deicide* или *Monstrosity*, које имају изразито антихришћанске и сатанистичке поруке, *Obituary* се више везује за еколошке теме, феномен пролазности живота и искуства смрти. Друга грешка: група *World hush* не постоји чак ни у највећој интернет-енциклопедији *Metal Archives* која је

⁵⁶ *Ibidem*

⁵⁷ *Ibidem*

⁵⁸ *Ibidem*

везана за метал,⁵⁹ нема ни помена било какве сличне групе. Ова група, ако уопште и постоји, нема утицај на слушаоце нити шири пропаганду везану за сатанизам и антихришћанство. Вероватнији сценарио је тај да је то графит неког локалног метал-бенда, који су исписивали његови чланови по зградама у делу града у којем живе.

Ауторка употребом ових примера показује непознавање супкултуре. То иначе не би био проблем, осим што људи који пишу овакве књиге често користе примере музичких група или љубитеља истих, како би указали на потенцијалну опасност коју ови носе јер везују своје виђење света за сатанизам. Ако просечан читалац, који је исто толико неинформисан о овом делу популарне културе као и ауторка, у својој заједници види наведене симболе или припаднике неке супкултуре, извесно је да ће њихово присуство везати за искуство или значење које им је дато у наративу једне овакве књиге. Захваљујући оваквом погрешном конципирању непознатог а присутног, реално је да се створи анимозитет између две стране, па онда и директан сукоб појединаца или група, будући да обе стране себе сматрају жртвама, а своју „борбу“ праведничком.

У причи „Музика у глави, немоћ у ногама“ ауторка приказује слику тројице младића који гестикулирају односно рукама приказују три различита поздрава. Један младић има раширену шаку, док је само домали прст савијен, други показује средњи прст, док трећи младић држи обе руке укрштене преко груди и завучене шаке испод пазуха тако да само палчеви вире. Ауторка ова три поздрава дефинише као „рокерске сатанистичке поздраве“.⁶⁰ Прва грешка: први младић покушава да шаком опонаша поздрав који означава *East Side* 'источну обалу (Америке)', тај поздрав нема везе ни с рок музиком ни са сатанизмом, већ с реп-покретом (реп и хип-хоп) у Америци. Друга грешка: други младић стиснутом песницом с подигнутим средњим прстом шаље увредљиву поруку. Овај гест је постојао пре настанка рок музике и означава отпор ауторитету или једноставно увреду. Овај поздрав нема никакве везе са сатанизмом. Трећа грешка: младић који држи шаке испод пазуха показује поздрав карактеристичан за урбану културу, а с кореном у припадништву некој од уличних банди, нпр. *Crips, Bloods*. Ни овај пример нема никакве везе са сатанизмом. Сваки од ова три младића у свом поздраву има другачију поруку, а ауторка грешки у обе тврдње – поздравима немају везе са сатанизмом, нити рок музиком.

Када се проучава било који део друштва или социо-културни феномен, неопходно је познавати контекст. У супротном долази до проблема, јер ће елементи исказа који су искоришћени у раду, а извучени из свог контекста, променити природу како наратива тако и закључка који он носи. Оно што смо видели у наведеним примерима јесте погрешно и нестручно конципирање симбола и неких супкултура, што може имати за последицу стварање климе

⁵⁹ Види: www.metal-archives.com

⁶⁰ Biljana Đurđević Stojković, *Ispovesti žrtava sekti*, Beograd: Narodna knjiga, 2002.

анимозитета према постојећим супкултурама, или утицати на настанак контрапокрета који су насилни а базирани на погрешним идејама. Познати су ми примери када је долазило до оваквих сукоба баш због представе коју су чланови екстремних група развили о љубитељима хеви-метала или панк музике.

„СТОП СЕКТАМА!“ Медији, секте и насиље у Србији 2008. године

Овај део рада се надовезује на претходна два примера, тј. на то како псеудонаучни приступ и ванконтекстуално тумачење симбола утиче на стварање климе насиља у друштву. Медији за које сам већ раније назначио да су окренути више сензацији него стручном приступу, умеју да направе наратив од погрешно протумачених и неистражених догађаја, који пак може покренути праву друштвену параноју, али и реконструисати однос према непознатом.

Један злочин који је уздрмао јавност у Србији догодио се 2008. године. Наиме, те године у месту Нови Бановци догодило се убиство: убица је убио четворогодишњег дечака и његовог ујака. Убрзо, у медијима се проширила прича да се ради о припаднику сатанистичке секте, а да је злочин повезан са секташким деловањем или можда ритуалом.⁶¹ У недељнику *Revija 92* Зоран Луковић је ово прокоментарисао на следећи начин: „Данијел Јакупек, који је уморио невиног човека и дете, био је сатаниста. Утврђено је да су његова соба и подрум били офарбани у црно, полиција је нашла обиље сатанистичке литературе (не наводи се које – прим. аут.) у његовој кући, као и друге материјалне доказе који потврђују његово секташко деловање.“ Аутор при том није навео каква је то литература и који су докази који потврђују његову тврдњу. С обзиром да сам у приказу Луковићеве књиге већ навео да аутор није стручњак, и његова тврдња се овом приликом може довести у питање. У штампи, али и у телевизијским емисијама, додатно се спекулисало о околностима овог злочина, а као саговорници су углавном позивани припадници полиције или самопрокламовани 'сектолози'.

Како бих указао на неадекватну обраду теме секти или НРП-а наводим неколико наслова чланака из дневних новина, недељника и специјализованих часописа полиције Србије: „Србија – рај за секте, опасно по живот“ С. Мијаљевић, *Правда* 2007, „Улазница – спавање у гробу“ К. Марић, *Гром* 2009, „Даровање жртве ђаволу“ Ј. Д. Љутић, *Revija 92* бр. 713 (2009), „Сведоци породичне пропасти“, Ј. Д. Љутић, *Revija 92*, бр. 712 (2009), „Секте са-

⁶¹ *Revija 92*, бр. 710, 1.12.2009.

тиру Србију“, Ј. Д. Љутић *Revija 92*, бр. 710, интервју са Зораном Луковићем и Андрејем Протићем (2009).

Постоји неколико ствари које су карактеристичне за ове чланке:

1. Сваки од ових чланака прати низ илустрација: обрнути крстови, пентаграми, три шестике, представе ђавола, кокошије главе, људске лобање, масонски, египатски, хеви-метал симболи, итд. Мало је рећи да ове илустрације имају манипулативну функцију, јер се већина њих појављује као илустрација за текстове који се не баве директно сатанистичким сектама, масонима и сл.
2. У свим чланцима се као легитимне наводе чињенице које су, у ствари, део личног исказа и мишљења аутора, а које немају потпору у емпиријској, па чак ни у теоријској грађи.
3. Сви чланци су написани како би наводно упознали и едуковали јавност Србије о верским сектама, а с друге стране, сваки текст има више сензационалистички него едукативни карактер. То се види по алармантно сензационалистичким насловима чланака, нпр.: „Секте убиле 150 особа у Србији!“
4. Сваки од аутора који су писали чланке себе представљају као стручњаке, неки од њих иду тако далеко да кажу за себе да су 'сектолози'. Неколицина ових аутора су чак основали и Центар за антрополошке студије – ЦАС, и како се у чланку наводи: „Састављен је (ЦАС – прим. аут.) од врхунских стручњака ... лекара, правника, социолога.“ У овом самозваном Центру за антрополошка истраживања има разних стручњака, једини стручњаци који недостају су – антрополози, научници који се једини и баве „антрополошким истраживањима“.

Након ових догађања, одређене групе грађана и неке организације у Србији почеле су кампању под називом „стоп сектама“. Представници организација су давали изјаве у којима се осуђују секте. У случају убиства у Бановцима као кривац је препознат човек који је заиста починио тај злочин или да је пак убица – секта. Слоган „Стоп сектама“ се убрзо могао видети на више места по улицама Београда. Поред прича о опасности од секти, било је и прича о присутности секти, тј. „секташких организација“ и припадника истих, у српском друштву. И у овом случају, јавност је била изложена ненаучном приступу проблему. На конференцији које су држале неке од организација које су оптуживале секте речено је: „С обзиром да данас у Србији делује преко 300 секти, свега четири је регистровано ... 250 делује нерегистровано.“⁶² Андреј Протић у изјави за *Reviju 92* иде корак даље: „Тачних података о томе колико секти делује на просторима Србије – нема. Али, да их је сигурно стотињак које у својим редовима броје око пола милиона чланова. Тај број помножен са три, односно са члановима њихових

⁶² Види: http://www.youtube.com/watch?v=pER_P5-TOI0

породица, премашује цифру од милион и по становника“ (курзив – Д. Т.).⁶³ Захваљујући оваквим изјавама, излази да је данас у Србији, која има око 8 милиона становника,⁶⁴ сваки шести становник члан секте или *секташ*. Основни проблем код приче о бројности секти у Србији био је тај што се готово нико није осврнуо на начине истраживања овог феномена. Наиме, у Србији је рађено веома мало научних теренских истраживања везаних за социологију односно антропологију НРП-а. Најопширније истраживање организације секти (анабаптисти у Панчеву) спровели су антрополози – Бандић, Ракић и Павковић – и то неколико деценија раније. Поред овог истраживања, ретко кад је било сличних. Другим речима, свака спекулација о броју секти или припадника секти у Србији данас је управо то – спекулација, будући да је проблем дефинисања, регистрације и самог долажења до узорка врло успорен и ограничен.

* * *

Завршна разматрања

Примери наведених књига омогућавају увид у начин на који се непознато приближава друштву, у ком већина људи не познаје проблематику секте. Ове књиге нису само књиге, оне уче друштво о непознатом, потенцијално, а по овим ауторима сигурно, опасном и неистраженом. Када је таква ситуација у друштву, опасно је износити било какве тврдње које су дефинитивне и које нису научно утемељене. Ризик који носе овакви приступи заправо јесте у томе што људи почињу слободно да тумаче претпостављене 'опасности' око себе и да их дефинишу на начин који превазилази религиозност. Сходно томе, почињу да развијају анимозитет према свим структурама у друштву које се су за њих непознаница. Када дође до оваквог развоја ситуације, чланови друштва захваљујући информацијама и ставу из оваквих књига дефинишу 'опасно' у друштву. Тако долази и до разрешавања сукоба на начине који углавном нису предвиђени законом, и често су насилни. Много фактора одређује степен анимозитета између друштва и неког НРП-а. Већ смо поменули да сензационализам, нестручност, али и насилне антикулт групе играју важну улогу у узроковању затварања или насиља који се везују за неку секту. Сматрам да друштвени научници као и правне и законске институције у свакој држави морају да се боре подједнако против штетних, насилних и, у крајњем случају, опасних религијских фракција, било великих било малих религијских заједница. С друге стране, подједнако је важно

⁶³ *Revija* 92 бр. 710, 1.12.2009.

⁶⁴ Види: <http://en.wikipedia.org/wiki/Serbia>

да исте институције критиком спрече погрешан приступ анализи НРП-а и пласирање „резултата“ оваквих нестручних истраживања. Наиме, „резултати“ нестручних истраживања могу довести не само до разорних конфликта између две стране, већ и до спуштања прага толеранције унутар друштва према трећој страни, нечему другачијем, чудном или непознатом. Ово би даље за последицу имало поделе унутар друштва и конфликте између разних супкултурних група, школа мишљења, и у крајњем случају верских и етничких заједница.

Литература

- Bandić, Dušan. 1990. *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Бандић, Душан. 1991. *Народна религија Срба у 100 појмова*. Београд: Полит.
- Bromley, David, Melton J. Gordon. 2004. *Cults, Religion and Violence*. Cambridge University Press.
- Galtung, Johan. 1997–98. Religions, Hard and Soft. *Cross Currents* 47.
- Ђурђевић Стојковић, Биљана. 2002. *Ispovesti žrtava sekti*. Beograd: Narodna knjiga.
- Зечевић, Слободан. 1982. *Култ мртвих код Срба*. Библиотека Вук Караџић.
- Introvigne, Massimo. 2001. There is no place for us to go but up, *New religious movements and violence*. NRM Conference Mexico.
- Jenkins, Philip. 2000. *Mystics and Messiahs: Cults and New Religions in American History*. New York: Oxford University Press.
- Clarke, Peter. 2006. *New Religious Movement in Global Perspective: a Study of Religious Change in the Modern World*. London, New York: Routledge.
- Lofland, John. 1978. *Doomsday Cult*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Lofland, John. 1990. *Protest: Studies of Collective Behavior and Social Movements*. New York: Transaction Publishers.
- Луковић, Д. Зоран. 2000. *Верске секте: приручник за самоодбрану*. Београд: Драганић.
- Patridge, Christopher. 2005. *Enciklopedija novih religija*. Zagreb: Lijevak.
- „Religion and Democracy: an Exchange of Experiences Between East and West“. Censur international conference. Vilnius, Lithuania. 2003.
- Stark, Rodney. 1985. *The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation*. Berkeley: CA, University of California Press.
- Hamilton, Malkom. 2003. *Sociologija religije*. Beograd: Clio.
- Чајкановић, Веселин. 1941. *О српском врховном богу*. Београд: Српска краљевска академија.
- Џајкановић, Веселин. 1995. *Stara srpska religija i mitologija*, Beograd: Srpska književna zadruga.

Извори

<http://en.wikipedia.org>
<http://sh.wikipedia.org>
www.metal-archives.com
Revija 92, broj 710, 1.12.2009.

Danilo Trbojević

ISSUES AND CONSEQUENCES OF UNPROFESSIONAL APPROACH TO THE PROBLEM OF “NEW RELIGIOUS MOVEMENTS” IN SERBIA

Summary

The article highlights the experience of relations between the society and sects and problems that have been linked to various violent episodes related to the conflict of these two factors or within the sect itself. Learning from the experience of violence and sects in the U.S. and Europe from the eighties onwards, the number of professional studies or the analysis of movements initiated in response to the polarizing relations, provide some ideas on the fight against dangerous sects, and on the avoidance of potential causes of violence. As numerous examples showed during the eighties, many cases of violence of the society against sects, sects' violence against the society, etc., resulted from interference of the media, or unskilled people whose public yet wrong interpretations influenced the social discourse related to the danger of sects which further resulted in a direct conflict. In Serbia today, the basic problem is the ambiguous attitude towards the problem, i.e. the problem of studying the phenomenon of sects. As seen in the examples of books and articles, the Serbian media and pseudo-experts not only hold primacy in the treatment of certain topics, but their results are credited with changing the social discourse of sects, the dangerous, the unknown, etc., which may result in conflict not only between members of sects and the society, but also the formation of various opposition between groups defining each other as threatening or bad by the standards set out in such unprofessional works. The conclusion points out that the waves of conflicts in society or periods of paranoia caused by threatening sects or Satanism quickly subside, but they also very easily revive in social memory in a new form and then they can make greater mobilization of society. To prevent the effects of an unprofessional or sensationalistic approach to these problems, the government institutions must define parameters through its scientific. In the interest of the society, such parameters will influence a suitable and productive approach in dealing with the subject of sects, NRP, or sub-cultural groups, as well as any potential problems or conflicts that may arise from these relations.